

https://doi.org/10.18485/bogoljub_stankovic.2018.ch13

811.161.1'374(038)

371.671:811.161.1

МАЈА ПАВЛОВИЋ-ШАЈТИНАЦ*

Универзитет за привреду и правосуђе

Правни факултет

ЛЕКСИКОГРАФСКА КОНЦЕПЦИЈА ШКОЛСКИХ РЕЧНИКА БОГОЉУБА СТАНКОВИЋА

Анализом елемената макро- и микроструктуре школских речника Б. Станковића ука-
зано је да аутор, примењујући диференцијални метод у представљању речничког ма-
теријала, корисницима пружа могућност стицања лексикографске компетенције кроз
процес изучавања страног језика и овладавања продуктивним комуникативним способ-
ностима на свим нивоима

Кључне речи: лексикографија, макроструктура, микроструктура, продуктивне комуни-
кативне способности, лексикографска компетенција

Maја Pavlović Šajtinac

THE LEXICOGRAPHIC CONCEPTUALIZATION OF THE SCHOOL DICTIONARIES OF BOGOLJUB STANKOVIĆ

An analysis of micro- and macrostructural elements of B. Stanković's school
dictionaries demonstrates the author's use of the differential method in the pres-
entation of dictionary materials as a means of enabling lexicographic competence
and mastering productive communicative abilities at all planned levels.

Key words: lexicography, macrostructure, microstructure, productive com-
municative abilities, lexicographic competence

Професор Б. Станковић посветио је значајну пажњу како теоријским
размишљањима тако и практичном раду у области лексикографије.
Први речник руског језика објавио је 1979; потом су следила остала лек-
сикографска дела, као и монографија *Лексикографски ојледи* (Станковић
1999) у којој аутор разматра конкретна лексикографска питања која се
односе на „комуникативну функционалност речника” (Станковић 1999:

---

* majamaja5@gmail.com

15). Речници професора Станковића намењени су у првом реду ученицима и студентима, мада године 1998. у његовој редакцији излази и велики *Руско-српски речник* обима од око 55.000 речничких јединица, намењен свима који имају потребу или задатак да одгонетну значење руске речи и пронађу њен семантички еквивалент у српском језику.

За потребе овог рада анализирали смо школске речнике Б. Станковића и његову лексикографске концепције, која је по нашем мишљењу неопходна за даљи развој лексикографских истраживања руско-српског и српско-руског двојезичја.

Посматрање школских речника овог аутора поделили смо на две узајамно повезане целине разматрајући засебно како макроструктуру тако и микроструктуру његових речника.

Макроструктура

Макроструктуру речника посматрали смо као скуп елемената који чине „самостални систем који поседује унутрашње односе и сложену организацију” (Дубичинский 2008: 60) На овом нивоу сви речници овог аутора састоје се од предговора, објашњења у оквиру којих аутор даје и преглед скраћеница, вежби, кључа за вежбе, руско-српских и у неким случајевима српско-руских речника и различитих спискова који ученицима дају додатна знања из области односа руско-српске лексике.

Предговори

Предговори свих речника Б. Станковића садрже информације о општем принципу по којима су речници написани. Како сам аутор каже, његови речници су „по својој структури комплексни, а по функцији дидактички” (Станковић 1999: 124); другим речима, речничке одреднице снабдевене су морфолошким, синтаксичким, лексичким, фонетско-акцентским, правописним, фразеолошким и лингвокултуролошким информацијама. Истовремено, дата су и упутства за коришћење речника, као и вежбања, коментари и илустративни примери који подвлаче дидактичку природу његових речника. Кад је реч о критеријумима којима се руководио приликом рада на речницима, аутор наводи да су то „језичка системност, комуникативна неопходност и тематска обавезност” (Станковић 2004: 5).

Следећа информација која се даје у предговорима говори о томе коме је речник намењен. Наиме, три речника овог аутора намењена су ученицима основних школа – *Речник руског језика: за основну школу* (1979), *Руско-српски речник: за основну школу* (1999) и *Руско-српски и српско-руски речник: за основну школу* (2004) – у којима аутор наводи да

ови речници осим што обухватају лексику релевантну за вишегодишње учење руског језика, „омогућавају и перманентно обнављање и активирање лексике савладане у претходном периоду” (Станковић 1999: 6). Ученицима средњих школа намењени су *Школски руско-српскохрватски речник: средњи ниво учења* (1983) и *Руско-српски и српско-руски речник: за средњу школу* (2011) у чијем предговору аутор каже да га могу користити не само средњошколци и студенти већ и сви они који започињу са учењем руског језика. Ова чињеница наводи на мисао да лексикографски рад датог аутора обухвата читав процес учења руског језика у српској говорној средини, од основне преко средње школе до високошколских установа.

Аутор у предговорима потом наводи број речничких одредница у сваком од речника, који се креће од 3.000 до 10.000 у зависности од нивоа знања корисника. Кад је реч о принципу бирања одредница, аутор узима у обзир лексички минимум неопходан приликом развијања продуктивних комуникативних способности корисника, затим фреквентност употребе дате лексеме, и, што је по нашем мишљењу веома важно са лексикографске тачке гледишта, „контрастивност према српском језику” (Станковић 1999:124). Аутор у предговору сваког речника такође наводи његов тип и намену, те тако за *Речник руског језика* (1979) каже да служи развијању пре свега пасивних комуникативних способности, док рецимо *Школски руско-српскохрватски речник* (1983) и *Руско-српски и српско-руски речник* (2011) помажу и приликом развијања активних способности. Осим тога, у предговору својих речника аутор експлицитно указује начин семантизовања речничких одредница, односно принцип упућивања на диференцијалне карактеристике двају језика (графички знаци). На крају предговора, аутор наводи да даје и лексикографске вежбе које доприносе бољем коришћењу речника, као и „кључ” за њихово решавање.

Објашњења

Овај део свих речника Б. Станковића започиње прегледом руске азбуке. Наведена су штампана велика и мала слова са називима у руском језику, најчешће датим у четвртастим заградама [бэ], [іэ]. Пажњу привлачи и чињеница да аутор у *Руско-српском и српско-руском речнику: за средњу школу* (2011) наводи и преглед српске азбуке, што представља још један пример лексикографског приступа у упућивању на разлике између два језика. Тако се указује и на податак да слова руске азбуке имају своје називе, док у српском језику називи ћириличних слова одсуствују у складу са реформаторским принципом „који је спровео Вук (Караџић) један глас (фонема) – један знак” (Младеновић 2010: 317).

Затим следе обавештења о томе на који начин су речничке одреднице снабдевене лексикографском позадином, која укључује акценат речи и граматичке квалификаторе. У оквиру објашњења аутор наводи начин на који су графички издвојене илустрације речничких одредница које могу упућивати на разлике између два језика, као што су међујезички хомоними и пароними, или на глаголе кретања или лексеме са изразито другачијом лексичком спојивошћу. Тако у *Речнику руског језика* (1979) ове изразе аутор издваја графичким знаком правоугаоника, док се у *Руско-српском речнику: за основну школу* (1999) користи црни кружић.

Објашњења о врстама речи дата су „директно и индиректно” (Станковић 1988: VIII), односно граматички квалификатор врсте речи добијају заменице, бројеви, прилози, предлози, речце, именице и узвици, док именице, придеви и глаголи нису снабдевене овом врстом квалификатора. Аутор у складу са лексикографским правилима наводи да су именице и придеви дати у номинативу, глаголи у инфинитиву, као и да су све променљиве врсте речи вертикалном цртом подељене на променљиви и непроменљиви део речи. Од речника до речника број обавештења варира, тако да их у првом речнику из 1979. има 14, у *Руско-српском и српско-руском речнику: за основну школу* (2004) налазимо 27, док их у речнику за средњу школу из 2011. има 31. Аутор у речницима који садрже и српско-руски глосар, како наводи, даје минимална граматичка објашњења. Он указује на случајеве неподударања глаголских реакција и синтаксичке спојивости богато их илуструјући, а корисницима скреће пажњу како су са тачке гледишта двојезичне лексикографије решавана питања унутрашње полисемије, односно указује да су полисемична значења лексеме означена арапским бројевима као у случају лексеме муфта 1. муф, 2. *сџруч*. спојница, спојка.

Скраћенице

Када је реч о скраћеницама, и њихов број се од речника до речника мења. *Речник руског језика: за основну школу* (1979) садржи 33 скраћенице, *Руско-српски и српско-руски речник: за основну школу* (2004) 31, док *Руско-српски и српско-руски речник: за средњу школу* (2011) садржи чак 68 лексикографских техничких скраћеница. Аутор у циљу снабдевања својих речника „што бољом методологијом коришћења речника” (Дубичинский 2008:63) осим граматичких квалификатора или маркера тј. „лексикографских ознака које чине граматичке особености лексема као што су врста речи, род и број код именских речи, вид код глагола, падежне ознаке код флективних речи” (Ристић 2014: 113) као што су *ак, ѝен, м, ж, несврш, узв* и др. уводи и функционално стилске *свеч, офици, фиџ, разџ, сџруч*, термине *анаш, бошан, војн, трађ*, затим упутства и ограничења

в, уї, неїром, као и друштвено историјске маркере *нар* (народски) или *засї*. На принцип постепеног усложњавања презентовања лексикографског материјала у речницима за основну школу наилазимо и на нивоу граматичких квалификатора; када је рецимо о глаголима реч видимо две информације – *несврш* и *сврш* – док их је у речнику за средњу школу свих шест, јер су додати називи глаголских времена *имї, инф, ıерф*, као и назив функције у реченици *їредик*. Иста је ситуација и са квалификаторима који се односе на функционалне стилове или друштвено историјске квалификаторе као што су *засї, народски*.

Вежбе

Полазећи од основне намене школских речника, односно идеје да им је задатак да „пруже регистар значења речи (лексичко-семантичких варијанти) актуелних за дати ниво и профил презентираних путем навођења преводних еквивалената” (Кончаревић 2004: 248) аутор у свој речнике укључује речничка вежбања. Као и на претходним нивоима конципирања речника, аутор прати принцип постепеног усложњавања и градуалности по коме „постепено усложњавање стоји у директном односу са комплексношћу лексикографског описа, која је оријентисана на обраду речничког чланка са свих аспеката релевантих за дати, програмом предвиђени, ниво учења језика” (Пипер 1992: 21) те тако спектар вежби зависи од нивоа претпостављеног знања. Другим речима, у речнику из 1979. намењеном ученицима основне школе аутор даје 14 вежбања, у речнику из 1999. такође намењеном ученицима основне школе, али средњег степена учења 60 вежбања, док их у речнику за средњу школу има 80. Укажимо на нека од вежбања као што су: овладавање вештином одређивања морфолошког облика речи у два језика, утврђивање граматичких категорија рода код именица, одређивање појединих падежних облика, рецимо генитива једнине именица (*неделя, отдел, помещение*) или локатива једнине једносложних именица (*бой, бок, рот*), утврђивање садашњег и будућег времена појединих глагола (*болеть, готовить-ся, мыть*), овладавање вештином идентификовања облика *singularia i pluralia tantum* (*деньги, коренья, санки*), овладавање вештином распознавања глаголске рекције и међујезичког поређења (*болеть, вспомнить, готовить-ся*), као и употребе истих предлога са различитим падежима у два језика као што су рецимо предлози *по, с, за*, овладавање вештином разумевања и правилног превођења са руског на српски и са српског на руски језик међујезичких хомонима (*банка, баня, буква, виноград*) или овладавање вештином правилног коришћења глагола кретања у руском језику (*ехать/ездить, бегать/бежать*).

Као што се види, вежбања су конципирана тако да активирају и рецептивне и продуктивне способности ученика. После вежбања, у већини случајева дати су и правилни одговори на питања, на основу чега можемо закључити да ове вежбе представљају дидактичку смерницу ка изучавању руског језика и умногоме обогаћују вредност школских речника овога аутора.

Тематски чланци и спискови

Специфичност речника Б. Станковића представљају и тематски чланци које аутор уноси у све своје речнике. Тако рецимо у првом речнику он даје пет тема (Имена народа, Географска имена, Имена и презимена, Скраћено писање неких од најчешћих речи, Преглед међујезичких хомонима и паронима), у *Школском руско-српскохрватском речнику* (1983) налазимо четири теме (Списак суфикса, Скраћенице у стручним текстовима, Међународни систем јединица и Списак транслитеризованих руских речи латиницом). *Руско-српски и српско руски речник: за основну школу* (2004) снабдевен је са десет тематских чланака (Аутомобилски туризам, Боја, Воће, Гранични прелаз, Здравствена заштита, Јеловник, Обућа (продавница обуће), Поздрави, Цвеће, Честитања), док у *Руско-српском и српско-руском речнику: за средњу школу* (2011) налазимо тридесет тематских чланака, уз свако слово азбуке (На аеродрому, У апотеци, На (моторном) броду, у возу, На граничном прелазу, У дому здравља, Екскурзија по граду и др.).

Основна вредност ових тематских чланака је, по нашем мишљењу, развијање комуникативних способности ученика као и приближавање понекад једноличног лексикографског текста живом разговорном језику. Истовремено, пратећи диференцијални метод, аутор у овим тематским чланицима и списковима особиту пажњу посвећује упозоравању на могућу интерференцију у различитим областима комуникативне делатности као што су писање великих и малих слова код назива народа, разлике у граматичком броју или у транспоновању неких страних топонима, као рецимо Атина/*Афины*, писање и изговор иницијалног гласа у неким случајевима, као у примеру типа Хамбург/*Гамбург*, или разлике у графичким облицима истих имена у два језика, као у случајевима Ђорђе/*Джордже* или Маја/*Майя*. Такође аутор указује на различито обележавање скраћеница, као што су *и ш. г.* у руском и итд. у српском, или *напр. / нпр.* Подвучимо и да су прегледно графички приказана питања међујезичка хомонимије, наиме сви делови дуплог међујезичког пара дати су у једном реду, као у примеру: ВИНОГРАД – грожђе : виноград – ВИНОГРАДНИК, као и на важност списка суфикса који је дат у *Руско-српском и српско-руском речнику: за средњу школу* (2011), а чији је циљ

како аутор каже „да помогне у откривању значења речи којих нема у основном корпусу” (Станковић 2011: 11).

Илустрације

Неки од речника овог аутора садрже и „илустрације чији задатак није само да покажу спољашњи изглед предмета, већ и да укажу на његов смисао” (Тјурин 2004: 158). Тако рецимо у *Руско-српском и српско-руском речнику: за основну школу из 2004.* аутор скоро на свакој страни нуди цртеже који подвлаче значење одреднице, мада има и страница које су опремљене само илустрацијама без лексикографског текста, као што су оне на којима је мапа московског метроа, дивље животиње, поврће, одећа, воће или људско тело. Аутор даје графичке илустрације за лексеме које, најчешће због могуће интерференције, могу отежати процес учења. Тако у српско-руском делу налазимо 171 графички приказ и фотографију којима су илустроване лексеме као што су табла, стена, снешко белић, слушалица, рукавица, риболов, радијатор, јагода, прст, једноспратна кућа, станица; фотографије пак илуструју културно-историјске споменике и симболе Србије, као што су зграде Скупштине, Народног позоришта, Народног музеја, Деканата београдског универзитета, затим споменика Победнику, зграде хотела Москва, која осим што је једна од лепших у Београду, представља и симбол културно-историјских веза два народа и др. Избор ових илустрација говори о томе да је речник намењен и ученицима руског говорног подручја који уче српски језик. Томе у прилог сведоче и неке језичке илустрације одредница овог дела речника као што је објашњење лексеме смоква – *инџир м*; На Бадње вече код нас је обичај да се једу суве смокве. *Вéчером наканúне Рождества́ у нас в обычае (или прѝнято) естъ сушён-ный инџѝр*, или називи верских празника Божић – *Рождество*, Ускрс – *Пáсха*, слава – *семѝнный прáздник*. Можемо рећи да илустрације у речницима Б. Станковића имају изразито едукативно функцију, а сем тога утичу и на живљу перцепцију лексикографског материјала и стимулацију говорне компетенције ученика.

Микроструктура

Под микроструктуром речника посматрали смо питања везана за конструкцију речничког чланка, као одвојеног система на више нивоа који подразумева фонетске, граматичке, семантичке, употребне, стилске, илустративне и друге информације о речничкој јединици.

Речничка одредница у речницима Б. Станковића дата је великим штампаним словима, одреднице су сложене двостубично, променљи-

ве врсте речи подељене су усправном цртом на непроменљиви и променљиви део речи.

Фонетско-акцентатски ниво

Све одреднице у речницима су акцентоване; указано је на померање акцента у падежним и множинским облицима као у примеру именице (*зим|а́, -ы́, ак. зѝму, мн. -ы, зим,*) или у парадигматским облицима глагола (*водѝ|шѝь, вожѝ, вѝдишѝь, вѝдѝѝѝ*).

Граматички ниво

Кад је реч о граматичком нивоу, осим указивања на лексикографску обраду променљивих и непроменљивих врста речи, пажњу смо задржали на начину на који аутор обрађује глаголе, односно указује на диференцијалне допуне појединих глагола, као и начину обраде предлога.

Аутор се како глаголском допуном тако и синтаксичком обрадом бави у више радова. Кад је реч о глаголским допунама или глаголској рекцији која се у једнојезичким речницима „наводи експлицитно онда када је њено постојање или одсуство услов за реализацију неког значења” (Марковић, 2014: 80) у двојезичним речницима, и то нарочито блискосродних језика какви су руски и српски, указивање на падежне допуне има пре свега дидактичку функцију, јер утиче на елиминацију могуће интерференције из матерњег на проучавани језик. Кад је реч о презентовању предлога, аутор анализом неких од претходних руско-српских речника долази до закључка да су предлози „непотпуно презентовани и неадекватно преводно семантизовани” (Станковић 1999: 111) јер се врши семантизација као и других врста речи. Аутор констатује чињеницу да су предлози функционалне речи чије лексичко значење представља „значење овог или оног односа” (Станковић 1999: 97).

Код именица аутор граматичким квалификаторима указује на род, а семантички еквивалент опремљен је овим квалификатором у случају диференцијације (*кровѝт|ь ж кревет м*), осим номинатива указано је и на генитив једнине и номинатив и генитив множине, док остале падеже аутор наводи само у случају да по облику представљају изузетак или одређену тешкоћу за усвајање као у примеру *лес м, лесѝ, л. о лѝсе, в лесѝ; мн. лесѝ, лесѝв*. Код именица које имају само облик једнине или само облик множине даје се ограничавајући квалификатор једн. или мн. нема као у случају именице *брюки мн. брюк*, једн. нема. Такође у случају да именице не подлеже падежној промени аутор даје обавештење не мења се, као у примеру *метрѝ с* (не мења се) – метро м.

Придеви се наводе у облику за мушки род, док аутор на облике осталих родова указује у загради, као и на облике за множину, како за

дуже тако и за краће облике, као у примеру *волиѣбн|ый* (-ая, -ое, -ие; *волиѣб|ен, -на, -но, ны*). На компаративни облик аутор скреће пажњу у оним случајевима у којима долази до промене основе, као у случају *хорѣший – лѣчше* или *плохой – хѣже*.

Као посебне одреднице аутор обрађује прилоге настале од придева уколико су фреквентни или се не могу лако препознати, као рецимо прилог *вдруг* – прилог изненада, одједном.

Глаголе аутор наводи у инфинитиву, облике за прво и друго лице једине и треће лице множине садашњег времена даје у загради, док иза заграде квалификатор вида указује на видску припадност као у примеру *вбе|ж|ать* (-зѣ, -ж|шь, -зѣт) несврш. утрчати. Аутор ограничавајућим квалификаторима упозорава на случајеве у којима се 1. и 2. лице једине не употребљавају, као у случају глагола *возник|ать* (1. и 2. л. се не употреб., -ет, -ют) несврш. појављивати се. Облике перфекта аутор наводи за глаголе „који се у инфинитиву завршавају на -чь и који у садашњем (простом будућем) времену имају основу у 1. л једине и 3. л множине и у прошлом времену на [к] или [г]” (Р. Маројевић 1983: 175) као у примеру *печь* (*пекѣ, печѣшь, пекѣт*; перф. *пѣк, пекл|а*). Када је о обради глагола реч, аутор посебну пажњу обраћа на разлике у глаголској рекцији између два језика. Употребом заменице или заменице и придева аутор указује на облик допуне глагола у једном и у другом језику, као у примеру глагола *благодар|ить* (-ю, -ишь, -ят) несврш. *ког|о за что* захваљивати коме на чему, који у руском језику има допуну у акузативу, док је у српском допуна у дативу. Неке од примера овакве ауторове обраде диференцијалних допуна глагола навешћемо у следећој табели:

руски	српски
БОЛѢТЬ <i>чем</i> . Он болѣет <i>гриппом</i> .	боловати <i>од че а</i> . Он болује од грипа.
ГОТ ОВИТЬСЯ <i>к чему</i> . Он <i>готовиться к экзамену</i> .	спремати се за <i>ш ио</i> . Он се спрема за испит.
ЖАЛѢТЬ <i>о ком-чем</i> . Он жалеет <i>о товарище</i> .	жалити за <i>ким-чим</i> . Он жали за другом.
ИЗМЕНИТЬ <i>кому-чему</i> . Он <i>изменил родине</i> .	издати <i>ко а-ш иа</i> . Он је издао домовину.
НАБЛЮДАТЬ <i>за кем-чем</i> . Кто <i>наблюдает за детьми</i> ?	надгледати <i>ко а-че а</i> . Ко надгледа децу?
ПРОСТИТЬ <i>кого за что</i> . Учитель <i>простил ученика за опоздание</i> .	опростити <i>коме за ш иа</i> . Наставник је опростио ученику за закашњење.

Б. Станковић се овим питањем опширније бавио у тексту „О рекцијским разликама руских и српских глагола” објављеном у часопису *Живи језици* (Станковић 1974: 5–17) у коме наводи да диференцијалне разлике „представљају велики проблем у настави руског језика не само на основношколском и средњошколском нивоу, већ како је показано у радовима о настави руског језика код нас и на факултетском нивоу” (Станковић 1974: 5). Кад је реч, рецимо о руском глаголу *болеть* за који аутор у истом тексту наводи да припада групи „глагола општег значења боловања и физичког страдања” који се по својој синтаксичкој спојивости разликују од српских еквивалената, наиме у руском језику ови глаголи међу које спадају и *заболеть*, *страдать*, *хворать*, *перехворать* и сл. употребљавају се у конструкцији глагол+инструментал, док се њихови семантички еквиваленти у српском језику користе у конструкцијама глагол+предлог (од)+генитив. Пажњу привлачи и група глагола међу које спада глагол *простить*, којој припадају и глаголи *благодарить*, *воьблагодарить*, *отблагодарить*, *поздравлять*, *прощать*, *извинить*, *извинять* и сл. који се у руском језику употребљавају у конструкцији глагол+акузатив, док се за српске еквиваленте користи конструкција глагол+датив. Међутим, како аутор наводи „историјски посматрано, ови руски глаголи су имали или су могли имати допуну у дативу, а што се види из примера: *И станешь старости моей благодарить* (Ломоносов, Тамара и Селим)”, на основу чега у истом тексту аутор закључује да је „савремено стање рекција руских глагола ове групе ново. Насупрот руским глаголима, спрскохрватски еквиваленти задржали су стару рекцију и тако је настала диференцијација” (Станковић 1974: 10).

Са дидактичке тачке гледишта, по речима Б. Станковића управо анализа диференцијалних односа даје објашњење појавама интерференције „при усвајању руских глагола и њихових синтаксичких спојивости” (Станковић 1974: 6). Када је реч о достизању позитивних резултата и елиминацији могуће интерференције, аутор скреће пажњу да се у наставном процесу особита пажња мора посветити овом питању. Ми бисмо додали да је задатак и школске лексикографије да се пажљиво бави овим питањем. Због тога, по нашем мишљењу, начин на који Б. Станковић врши лексикографску обраду глагола са различитом синтаксичком спојивошћу у својим школским речницима представља пример за углед.

Кад је реч о предлозима и њиховој обради, аутор указује на разлике у спојивости са падежима у два језика у тексту „Руски и српски предлози у речницима и настави” (*Лексикографски ољеди* 1999: 97–109), и наводи да од 19 „руских предлога који имају у српском етимолошки идентичне еквиваленте, као што су *без-без*, *до-до*, *за-за*, *из-из*, *из-за-иза*, *из-под-ис-под*, *к-к*, *между-међу*, *на-на*, *над-над*, *о-о*, *от-од*, *перед-пред*, *по-по*, *под-*

под, *при-при*, *ради-ради*, *с-с*, *у-у*, неподударње у спојивости примећује се код седам предлога и то код *за*, *между*, *над*, *перед*, *по* и *с*.” (Станковић 1999: 99). Аутор даље наводи да се приликом лексикографске обраде „еквивалентност не успоставља на нивоу предлога као лексема, већ на нивоу конкретних значења исказаних предлошко-падежним конструкцијама” (Станковић 1999: 106). Пример лексикографске обраде ових предлога и њихових предлошко-падежних конструкција илустроваћемо обрадом предлога *за*:

За предлог – I) с акузативом – 1. *за+акузатив=за+акузатив*: *Онi дeржaтсja зa рyкe*. Они се држе за руке. 2. кад означава правац а) *за+акузатив=за+акузатив*: *Мaшiнa зaexлa зa угoл*. Ауто је скренуо за угао. *Онi сeлe зa стoл*. Сели су за сто. б) *за+акузатив=иза+генитив*: *Он стaл зa дeрeвo*. Стао је иза дрвета. 3. кад означава време: а) *за+акузатив=за+акузатив*. *Он вcь э'тo сдeлaл зa oднy нeдeљy*. Све је то урадио за једну недељу. б) *за+акузатив=прeкo+генитив*: *Емy зa пjaтьдeсja'ть лeт*. Он има преко педесет година. 4. кад означава циљ: *за+акузатив=за+акузатив*: *Онi бoрoлeс' зa свoбoдy*. Борили су се за слободу. II) с инструменталом – 1. кад означава место: а) *за+инструментал=за+инструментал*: *Онi сeдja'т зa стoлoм*. Они седе за столом. б) *за+инструментал=иза+генитив*: *Мaльчeк стoит зa дeрeвoм*. Дечак стоји иза дрвета. 2. кад означава циљ: *за+инструментал=пo+акузатив*: *Я идy зa лeкaрcтвoм*. Идем по лек.

Лексикографској обради предлога у двојезичним речницима Б. Станковић посвећује пажњу и у тексту „Предлози у будућем српско-руском речнику” (*Лексикографски oлeдe* 1999: 111–122). Наиме, аутор у овом огледу указује на разлику у лексичко-синтаксичкој спојивости предлога полазећи од српског језика. Када је рецимо реч о већ разматраном предлогу *за*, како у наведеном чланку из *Лексикографских oлeдe* тако и у *Руско-српском и српско-руском речнику речнику за средњу школу* (2011) Б. Станковић наводи у оквиру примера употребе овог предлога и његових семантичког-синтаксичких еквивалената у руском језику преко тридесет могућих језичких ситуација. Тако он дели употребу предлога *за* на три велике групе: са генитивом у одредби времена, са акузативом у одредби правца и са инструменталом. Аутор упозорава да у првом случају еквивалент у руском језику може бити са предлозима *в*, *во+локатив* или акузатив, као и са предлогом *при+локатив* (за младости=*в мoлoдoстe* или за живота мога оца=*при жiзнe мoeгo oтцa*). Кад је реч о употреби предлога *за+акузатив* у српском језику у одредби времена, у руском језику могу постојати варијанте *в*, *во*, *на*, *через* и *за+акузатив* (позвати госте за суботу=*приглacить гoстeй нa сyббoтy*, вратити се за један сат=*вeрнyтьсja чeрeз чac*). У одредби циља и намене

српска синтагма за+акузатив може у руском језику бити транспонована предлозима *для, ради*+генитив, *к*+датив, *за, про, на, в*+акузатив (за општу ствар=*ради общего дела*, поклонити за успомену=*подарить на память*, за казну=*в наказание*)

Аутор дакле питању лексикографске обраде предлога у двојезичним руско-српским и српско-руским речницима приступа са синтаксичке тачке гледишта, односно путем „указивања на лексичко-синтаксичку спојивост” (Станковић 1999: 112), што са своје стране корисницима речника даје бољу могућност усвајања не само значења појединих предлога, већ и разумевање синтаксичке структуре посматраног језика.

Семантички ниво

Када је реч о садржају објашњења односно о лексичком значењу, задатак лексикографа у складу са теоријом лексикографије јесте да објасни „појам који је категорија мишљења, речју која је знак за тај појам и која истовремено јесте знак у језичком систему” (Тошовић 1992: 83).

Аутор у свим својим речницима користи пре свега метод преводне еквиваленције (*клён* – јавор, клен), као и метод описног превођења када у српском језику не постоји преводни еквивалент (*кисель* – кисељ, воћни сируп укуван са кромпировим брашном) или наводи синонимске низове (*кладовая* – остава, складиште, магацин). Када је реч о илустрацији примера аутор у великом броју случајева користи устаљене изразе и пословице (*играть комедию* – претварати се, *клетчатая бумага* – милиметарски папир, *ему везёт* – има среће; *как ни кинь все клин* – како год окренеш не ваља, *всему своё время* – све у своје време, *конец – делу венец* конач дело краси), међутим основна вредност речника Б. Станковића по нашем мишљењу представља чињеница да аутор у примерима у којима је то могуће указује на лексичко-синтаксичку спојивост како када је реч о лексемама руског језика, тако и у случају лексема српског језика, као и на „разлике у лексичко-синтаксичкој спојивости у сложенем међуодносима руског и српског језика” (Станковић 2011: 7).

Аутор вршећи семантизацију појединих лексема лексикографски обрађује и случајеве унутрашње поделе значења одредница, односно полисемије, означавајући свако значење бројевима у оквиру истог речничког чланка на тај начин указујући и на „семе нижег ранга као релевантан елемент реализације значења” (Гортан-Премк 2014: 132), као у примеру:

ПОПРАВЉ|КА (-ки, мн. –ки, -ок)ж. **1.** поправљање, поправак **2.** коректура **3.** опорављање, опоравак **4.** допуна, амандман поправка к резолу'цији амандман (допуна) резолуцији

Језичке хомониме аутор даје у различитим речничким одредницама распоређеним у низу једна за другом и обележене бројевима као у примеру:

ПОСТ¹ (-а, мн. -ы', -ов) м пост, уздржавање од јела

ПОСТ² (-а, лок о постé, на постú, мн -ы', -ов) м **1.** стража; стражарско место стоя'ть на постú бити на стражи; наблюдательный пост осматрачница **2.** дужност, положај занима'ть ответственный пост бити на одговорној дужности;

Питање међујезичке хомонимије аутор решава на тај начин што код сваке речничке одреднице која спада у ову групу језичких појава наводи упозоравајуће квалификаторе – не значи, види; а графичким знаком (•) указује на појаву међујезичке хомонимије и истовремено упућује корисника речника на руски облик датог хомонимског пара као у примерима: *вредный* – штетан • не значи вредан в. *трудолюбивый*; *полюбить* заволети • не значи пољубити в. *поцеловать*. Уосталом, у једном од својих речника у оквиру тематских спискова аутор даје преглед најфреквентнијих хомонимских парова, што сведочи да се овом важном питању осим у настави руског језика на српском говорном подручју и у лексикографској делатности посвећује доста пажње.

Анализирајући школске речнике Б. Станковића можемо закључити да они прате „концепцију корисника коју чине циљ, намена, узимање у обзир узрасних специфичности корисника, њихов перцепцијски фон као и активну заинтересованост за предложени материјал” (Бытева 2010: 15). Додали бисмо да аутор у својим речницима такође узима у обзир и принципе конструисања школских речника (в. Павловић-Шајтинац 2017: 152–161) који подразумевају усаглашеност са потребама корисника, праћење линије постепеног и градуелног усложњавања материјала, узрочно-последични однос између двојезичне грађе и типа језичке структуре матерњег језика ученика, а нарочито бисмо указали на принцип диференцијалног метода у лексикографском приступу конципирања школских речника руског језика у српском говорном простору који аутор примењује на свим нивоима (фонетском, морфолошком, творбеном, синтаксичком, семантичком). По нашем мишљењу, речници овог аутора захваљујући пре свега јасним и прецизним објашњењима у уводном делу речника, као и садржајним објашњењима речничких одредница на више нивоа, омогућавају корисницима да стекну лекси-

кографску компетенцију, која је по нашем мишљењу, незаобилазна у процесу учења страних језика.

На крају, навели бисмо мисао Н. Рацковића (2006: 245) која илуструје рад на речницима: „Лексикографски посао се одвија лагано и споро одмиче. То је посао за који треба доста времена; ...То је, могло би се рећи посао који се ради једном заувјек, а то искључује брзину. Без обзира на то што се наука брзо развија, што стално пристижу нови подаци, оно што је урађено (за период и област) остаје једном за свагда”. Тако и речници професора Богољуба Станковића остају за свагда да утиру пут новим лексикографским напорима у руско-српском и српско-руском двојезичју.

Цитирана литература

- Бытєва Татьяна И. «К уточнению некоторых лексикографических понятий» Материалы секций XXXIX Международной филологической конференции 15-20 марта Санкт Петербург 2010, 9–16.
- Гортан-Премк, Даринка. «Дефинисање у српској лексикографији» [В:] Рајна Драгићевић (ред.) Савремена српска лексикографија у теорији и пракси Београд: Чигоја 2014, 131–139.
- Дубичинский, Владимир В. Лексикография русского языка, Москва: Наука 2008.
- Кончаревић, Ксенија. Савремена настава руског језика Београд. Славистичко друштво Србије, 2004.
- Марковић, Александра. „Грамматика у српским речницима” [В:] Рајна Драгићевић (ред.) Савремена српска лексикографија у теорији и пракси Београд: Чигоја 2014, 69–91.
- Маројевић, Радмило. Грамматика руског језика Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1983.
- Младеновић, Александар. Двестота годишњица књижице „Сало дебелог јера либо азбукопротрес” Јужнословенски филолог LXVI 2010, 311–324.
- Павловић-Шајтинац, Маја. „Принципи конципирања школских речника” Филолог 16 2017, 152–161.
- Пипер, Предраг. „О принципима уџбеничке лексикографије” Живи језици 1–4 1992, 27–41.
- Рацковић, Никола. „Лексикографија – потреба стандарда” Библиографски вјесник 1–2–3 2006, 240–245.
- Ристић, Стана. „Квалификатори у српској лексикографији” [В:] Рајна Драгићевић (ред.) Савремена српска лексикографија у теорији и пракси Београд: Чигоја 2014, 113–131.
- Станковић, Богољуб. „О рекцијским разликама руских и српскохрватских глагола” Живи језици XVI 1–4 1974, 5–17.
- Станковић, Богољуб. Лексикографски огледи Београд: Славистичко друштво Србије, 1999: 07–109

- Тошовић, Борисав. Преводна семантизација у двојезичном рјечнику (необјављена докторска дисертација) Београд 1992:83.
- Тюрина, Лариса Г. «Современная типографика в учебном издании» [В:] С. Г. Антонова, А. А. Вархушев (ред.) *Современная учебная книга* Москва: Московский государственный университет печати, 2004, 157–173.

Речници

- Станковић, Богољуб. Речник руског језика: за основну школу. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1979.
- Станковић, Богољуб. Школски руско-српскохрватски речник: средњи ниво учења. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1983.
- Станковић, Богољуб. Руско-српски речник: за основну школу. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- Станковић, Богољуб. Руско-српски и српско-руски речник: за основну школу. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.
- Станковић, Богољуб. Руско-српски и српско-руски речник: за средњу школу. Београд: Завод за уџбенике, 2011.

Майя Павлович-Шайтинац

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ УЧЕБНЫХ СЛОВАРЕЙ БОГОЛЮБА СТАНКОВИЧА

Резюме

Статья посвящена анализу лексикографической концепции учебных словарей автора Б. Станковича. В процессе рассмотрения составляющих макро- и микроструктуры данных словарей, способа их презентации и конструкции, прослеживается направленность автора на активизацию умения самостоятельной работы со словарем его пользователей, а тем самым и на обеспечение их лексикографической компетенции.

Ключевые слова: лексикография, макроструктура, микроструктура, продуктивные коммуникативные способности, лексикографическая компетенция